

РОЗДІЛ 6

ФІННО-УГОРСЬКІ ТА САМОДІЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.161.2'276.12(076)

ФОРМИ ЗВЕРТАННЯ ДО БАТЬКІВ СЕРЕД УГОРСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ЗАКАРПАТТІ В ОДНО-, ДВО- ТА БАГАТОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

FORMS OF ADDRESS TO PARENTS AMONG THE HUNGARIAN POPULATION IN TRANSCARPATHTIA IN ONE-, TWO- AND MULTILINGUAL ENVIRONMENT

Гульпа Д.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри угорської філології*

У статті досліджуються форми звертання до батьків, якими користуються діти. Серед лексем, що використовуються під час звертання до батьків, були визначені універсальні, національні та регіональні назви. У виборі відповідної форми адреси головну роль відіграє культура. Це етикет лексичних одиниць та форми вираження етикету, які найбільш чітко передають тонкощі національної мовної специфіки.

Ключові слова: мовний етикет, форми звернення до батьків, сімейне коло.

В статье рассматриваются формы обращения к родителям, используемые детьми. Среди лексем, используемых при обращении к родителям, были идентифицированы универсальные, национальные и региональные названия. В выборе подходящей формы адреса важную роль играет культура. Именно этикетные лексические единицы и формы выражения этикета наиболее четко передают тонкости специфики национального языка.

Ключевые слова: языковой этикет, формы обращения к родителям, семейный круг.

The article studies the forms of address to parents used by children. Among the lexemes used in addressing parents, universal, national and regional names were identified. Usually, when choosing the appropriate form of address, a major role is played by culture. It is the etiquette lexical units and the forms of expression of etiquette that most clearly convey the subtleties of national language specifics.

Key words: language etiquette, forms of appeal to parents, family circle.

Вже на початковій стадії людського розвитку необхідним було комплексне освоєння правил ввічливої поведінки [8, с. 23]. Згідно із сімейними традиціями, людину вже змалечку привчають до того, що під час контактування з іншими обов'язковим є правильний вибір та вживання відповідних мовленнєвих формул, таких як звертання та привітання.

У соціалізації індивіда сім'я відіграє основну роль, адже «однією з найприродніших сфер людського життя є сім'я» [12, с. 95]. Людина в сім'ї освоює складну систему ввічливої мовленнєвої поведінки своєї нації в різних комунікативних ситуаціях. У цьому плані сімейне виховання є першочерговим, вагому роль у цьому процесі відіграють батьки. Вони вчать своїх дітей, до кого, яким чином слід звертатися та вітатися у сімейному колі, серед знайомих, сусідів, друзів, у дошкільних навчальних закладах та релігійних установах і організаціях.

У статті ми досліджуємо форми звертання дітей до батьків.

Серед лексем, які використовуються у звертаннях до батьків, нами виявлено універсальні, національні та регіональні назви. На основі зібраного нами матеріалу до універсальних зараховуємо такі лексеми, як *тата, таті, татіка, татіка* (*мама, мамік, мамо, мамко, мамка, мамочко, матусьо, матусю, матусенько*). Це фамільярна форма звертання дітей до матері. Вона вважається ввічливою та шанобливою. На Закарпатті між угорцями ця форма вживається в усіх значеннях та є загальноновживаною, оскільки в різних пестливих формах є в усіх європейських мовах.

Використання різних лексичних варіантів та морфологічних форм назв *атуи* (мами) в угорському мовленні на Закарпатті у багатомовному середовищі, переважно у змішаних сім'ях) представлено на рисунку 1. Найпоширенішою фор-

мою є лексема *мамо* і *мамко*, інші форми звертання становлять лише 3%.

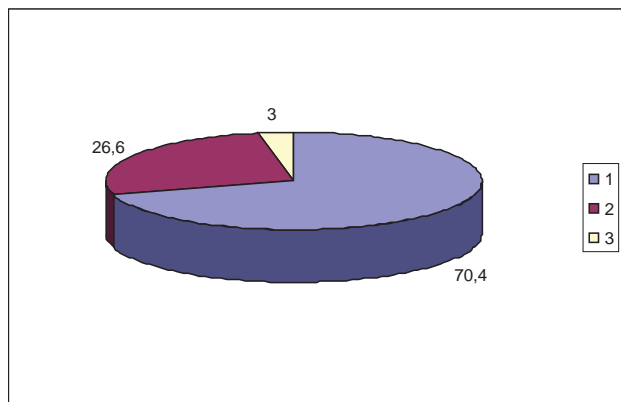


Рис. 1. Назви мами в угорському мовленні в багатомовному середовищі
1 – *мамо*; 2 – *мамко*; 3 – інші

Серед угорського населення Закарпаття до рідної матері це звертання використовується відносно недавно, передусім у містах, де двомовність є поширеним явищем. В одномовному угорському середовищі слово *тата*, *татат* використовується у звертанні до бабусі, а також свекрухи та тещі.

Серед звертань до батька у змішаних сім'ях у нашому матеріалі зареєстровано лексеми *ара*, *арисі* (*опуці*, *опу*) – форма звертання до батька, яка останнім часом активно поширюється у мовленні на Закарпатті. Форми звертання *ари*, *арисі*, *ануи*, *ану*, (*опу*, *опуці*, *онюці*, *онь*) вживаються у змішаних сім'ях, за походженням вони є власне угорськими. На сучасному етапі ці форми звертання також активно використовуються у звертаннях чоловіка до дружини і дружини до чоловіка як прояв любові і шани. Поширеною є також демінутивна форма *арика* (*опуко*); *батько*, *батьку*, *няньо*, *батя* – форма звертання *батя* є запозиченням із жаргонної лексики, вживається здебільшого у містах, у розмові про батька, іноді у звертанні до нього. Багато хто вважає її тюремним жаргоном. Загальнопоширена форма звертання до батька між білінгвами на Закарпатті – *та*, *татік*, *тата*, *тату*, *таточко*, *татуся*.

Використання різних морфологічних форм найменування батька в угорському мовленні на Закарпатті у багатомовному середовищі, переважно у змішаних сім'ях, показано на рисунку 2. Найпоширенішою формою є лексема *тату* і *татку*, інші форми звертання становлять лише 4%.

З-поміж угорських національних назв звертань до батьків в одномовному середовищі у нашому матеріалі зафіксовано лексеми *ану*, *ануа*, *ануят*,

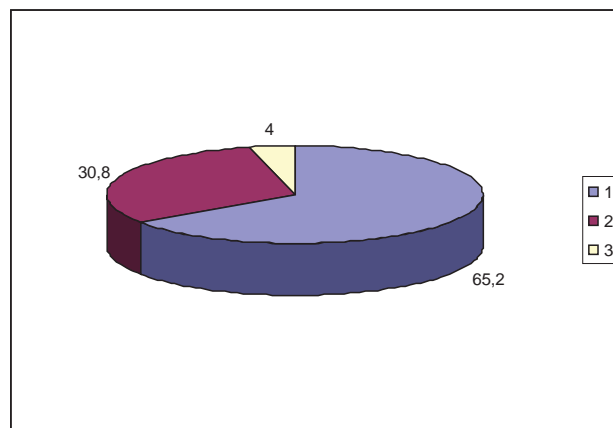


Рис. 2. Назви батька в угорському мовленні в багатомовному середовищі
1 – *тату*; 2 – *татку*; 3 – інші

ануи, *ануісі*, *ансі*, *ансіка*, а також їх демінутивні форми *ануісіка*, *ануісіка*, *ануіка*, *ануіус*, *ануіцска*, *ануіцскат*. Угорська мова багата на пестливі форми звертань до матері, до того ж у кожному регіоні кожна сім'я має свої звичаї. Наприклад, форма *ануа* поширеніша у мовленні інтелігенції; демінутивні форми *ануи*, *ануіка* – у сільській місцевості, форми *ануіцска*, *ануіцскат* вживаються переважно в народних казках. Скорочена форма *ану* та еквівалентна до неї українська форма *ма* серед білінгвів в україномовному середовищі активно поширилася у містах, за нашими даними, десь із кінця 70-х років ХХ століття.

Використання різних морфологічних форм назви *ануа* в угорському мовленні на Закарпатті в одномовному середовищі показано на рисунку 3. Найпоширенішою формою є лексема *ануи*, *ануіка*, *ануа*, інші форми звертання становлять лише 3,2%.

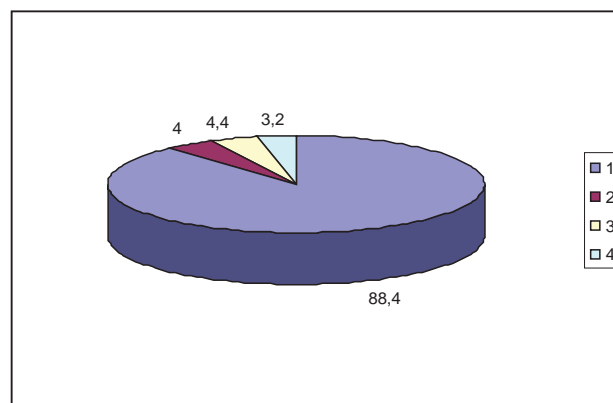


Рис. 3. Назви мами в угорському мовленні в одномовному середовищі
1 – *ануи*; 2 – *ануіка*; 3 – *ануа*; 4 – інші

Стосовно лексем *édes*, *édesanya*, *édesanyám*, *édesanyukám* слід відзначити, що вони посту-

пово архаїзуються. Ці назви до середини ХХ століття були загальноновживаними як на сільській, так і на міській угорськомовній території Закарпаття. З 70-х років минулого століття їх витісняють лексеми *ануа, ануи, таті*. Назви *édes, édesanya* нами зафіксовано в населе-

них пунктах Берегівського, Мукачівського та Тячівського районів. У різних діалектних фонетичних формах назва *édesanyám* поширеніша у Виноградівському районі. Позначення форм етикетного звертання до матері представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Форми звертання до мами серед угорського населення на Закарпатті
в одно-, дво- та багатомовному середовищі**

| ФОРМИ ЗВЕРТАННЯ | Угорці, які проживають в українськомовному середовищі або у змішаних сім'ях | Угорці, які проживають компактно | Запозичення з української мови серед білінгвів | Запозичення з угорської мови серед білінгвів |
|-----------------|--|---|--|--|
| до матері | <i>ма, мама, мамо, мамко, мамка, мамочко, мату-сьо, матусю, мату-сенько, мамік, оню, онюці</i> | <i>ану, ануа, ануám, ануи, анууци, анци, анцика, ануцика, ануука, ануус, ануácsка, ануácsкám, тата, таті, татіка, татіука édes, édesanya, édesanyám, édesanyukám, muter</i> | <i>мама</i> | <i>оню, онюці з нім. muter: Muther</i> |

Ара, арát, ари, арика, арикát, арици – загальноугорські назви звертання до батька. Залежно від родинних традицій їх різні демінутивні форми у досліджених нами населених пунктах трапляються в різних проявах. *Ара, арát, ари, арика, арикát, арици* поширеніші в родинах інтелігенції, а демінутивні форми *ари, арика, арикát, арици* – у мові переважної більшості сільських мешканців.

Інші звертання – *édesapa, édesapám, édesapukám* – сьогодні стали архаїчними, вони використовуються переважно в сільській місцевості, коли комуніканти перебувають у нейтральних стосунках.

Використання різних морфологічних форм назви *ара* в угорському мовленні на Закарпатті в одномовному середовищі продемонстровано на рисунку 4. Найпоширенішою формою є лексема *ари*, інші форми звертання становлять лише 13,8%, звертання *арика* – 6,1%, *ара* – 4,5%, інші – 3,2%.

У молодіжній жаргонній лексиці спорадично зустрічаються звертання, запозичені з німецької мови: *muter* 'мати', *fater* 'батько', а також цинічні форми звертання: *öreg* (*старий, стара*), *ös, ösök*, (*предок, предки*), що мають негативний відтінок.

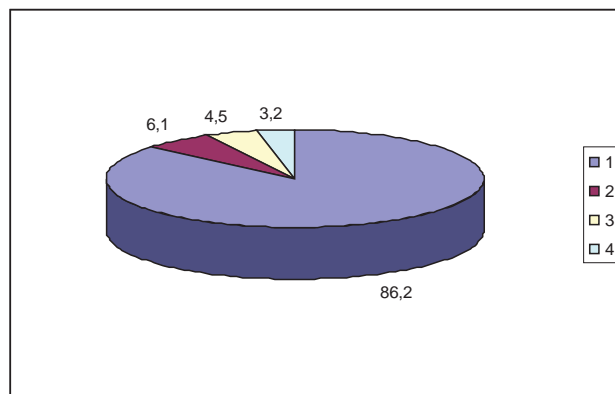


Рис. 4. Назви *ара* в угорському мовленні в одномовному середовищі
1 – *ари*; 2 – *арика*; 3 – *ара*; 4 – *інші*

Зазвичай у виборі відповідної форми звертання велику роль відіграє культурна традиція [11, с. 294]. Саме етикетні лексичні одиниці й форми вираження етикету найяскравіше передають тонкощі національної специфіки мов, їх самобутність, комунікативну значущість, особливості суспільної поведінки і різноаспектність людських стосунків у межах єдиної загальної мовної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богдан С.К. Мовний етикет українців: Традиції і сучасність / Богдан С.К. – К.: «Рідна мова», 1998. – 475 с.
2. Косенко В. І. Двомовність: проблеми й судження / В.І. Косенко // Українська мова і сучасність. – Київ: НМКВО, 1991. – С. 98–105.
3. Литовченко В.М. Мовленнєвий етикет як компонент комунікації / В.М. Литовченко // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. Випуск 9. – Ізмаїл, 2000. – С. 175–178.

4. Стельмахович М.Г. Мовний етикет / М.Г. Стельмахович // Культура слова. – К., 1987. – Випуск 20. – С. 6–12.
5. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет / М. Стельмахович // Дивослово. 1998. – № 3. – С. 20–22.
6. Татаревич Г. Етикет і ментальність / Г. Татаревич // Дивослово. 1998. – №3. – С. 18–20.
7. Федорчук Т. М. Культурна ідентифікація білінгвів / Т. М. Федорчук // Наукові записки. Філологічні науки. Том 34. – Київ: Києво-Могилянська академія, 2004. – С. 6–10.
8. Deme László. – Nyelvi illetan / László Deme, László Grétsy, Imre Wacha szerk. – Budapest: Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1987. – 510 o.
9. Kertész Manó. Szállók az Úrnak. Az udvarias magyar beszéd története / Kertész Manó. – Budapest, 1931, 19962. – 256 o.
10. Kiss Jenő. Két tanulmány a kétnyelvűségről / Jenő Kiss // MNy. LXXXIX. évf. 3. szám 1993. – 359–362. o.
11. László János. Nyelv és kommunikáció / János László // Bernáth László – Révész György szerk. A pszichológia alapjai. – Budapest: Tertia Kadó, 2002. – 287–295. o.
12. Tolcsvai Nagy Gábor. Köszönés a családban / Gábor Tolcsvai Nagy // László Deme, László Grétsy, Imre Wacha szerk. Nyelvi illetan. – Budapest: Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1987. – 95–100. o.
13. Wacha Imre. A fiatalok nyelvi magatartása (kommunikációs kultúrája) a nyilvánosság előtt és számára / Imre Wacha // MNy. XCII.évf. 2. szám 1996.– 198–206. o.